

Füzes Endre néprajzi kutatásai

Füzes Endre néprajzi kutatásait az 1950-es évek közepén, egyetemi hallgatóként, Tálasi István szakdolgozójaként kezdte el. Első terepmunkáit Baranyában, a Mecsek lejtőin végezte. Életrajzából tudjuk, hogy etnográfus muzeológus diplomáját 1956-ban állították ki az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, ám első múzeumi munkahelyére, a pécsi Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztályára már előbb, 1955-ben belépett és ott munkaviszonyt létesített.¹ Első pályaszakasza néprajzi kutatásainak termékeny, ígéretes periódusának bizonyult. Az 1956-1963 közötti években rendszeresen publikált. Évente legalább egy, 1958-ban és 1962-ben két-két tartalmas, terepkutatásra, illetve múzeumi gyűjteményrészleg feldolgozására alapozott dolgozatot tett közzé a pécsi Janus Pannonius Múzeum Évkönyvének aktuális kötetében.² Egyik méltatója szerint „akkor írt tanulmányai alapján nyilvánvaló, hogy beletanult a későbbiekben egyre szélesebben, alaposabban kidolgozott témáiba, megszerezte a múzeumi gyakorlatot, megtapasztalta a múzeumokban előforduló valamennyi nehézséget, és alaposabban megismerkedett egy tájegységgel. Tulajdonképpen valamennyi muzeológusnak ilyen alapozással kellene elkezdenie tudományos életét.”³

Első tudományos közleménye a mecseki megosztott településekről íródott és új, felfedezés értékű adalékokkal szolgált a szálláskertes, aklos-kertes településforma hazai történetéhez, földrajzi elterjedtségéhez. Idős adatközlők emlékezései alapján vizsgálta, a II. József korában indult első katonai felvétel térképeit is hasznosítva, a szálláskertek, szállástömbök helyét és szerepét a mecseki falvak gazdálkodásában. Megállapította, hogy a szállásrendszer felbomlása a Hegyháton (Mánfa, Budafa, Magyarszék, Mecsekpölöske) az 1850-60-as években, Mecsek-Hegyalján (Cserkút, Bakonya, Kővágószőlős, Kővágótöttös) az 1870-1880-as években kezdődött. Rámutatott, hogy a Hegyalján (Péctől nyugatra fekvő falvak), a szálláskertek a portához közel, de már a külterületen helyezkedtek el. A Hegyháton a falutól távolabb (akár 1-2 km-re) terültek el, főként az ottani határok, a rétek, kaszálók, legelők, erdők

¹ CSERI Miklós 2002. 9; KÓSA László 2002. 7.

² BEREZKI Ibolya 2002. 25.

³ FLÓRIÁN Mária 2002. 147.

sajátos elrendeződése következtében.⁴ A 18. század végén készült térképek igazolják, hogy a Mecsekben akkor és előbb is léteztek már szálláskertek. A 19. század első feléből származó térképeken számuk nagyobb, helyzetük pontosabban megragadható volt. Terepmunkája idején többé-kevésbé rekonstruálható volt még a mecseki szálláskertek használatának viszonya a művelési ágakhoz, épületeinek rendeltetése, összetétele, a közösségi életben betöltött szerepe stb. A dolgozaton jól kitapintható a témavezető tanár, Tálasi István kérdéseinek, instrukcióinak lenyomata is. Ismeretes, hogy Tálasi egy későbbi cikkében a megosztott településnek három típusát különítette el: 1. A *szálláskert*, amely öv, tömb, csoport, sor formájában különül el a lakóhelytől, mint második beltelek. 2. A *pajtás-* vagy *csűröskert*, melynek példáit főként Somogy, Vas és Észak-Heves tájairól ismerjük. 3. Az *aklos-kert*, azaz elkülönült helyzetű külső beltelek az állattartás épületeivel és takarmánytárolással. A Mecsekalja és a Hegyhát osztott településeit Tálasi ez utóbbi csoportba sorolta.⁵ Tény, hogy a megosztott településforma tágabb hazai és kelet-közép-európai elterjedtségének kutatása Tálasi inspirációja nyomán lendült fel. Ennek a problematikának a feltárásába kapcsolódott be Füzes Endre, aki – Hofer Tamással, Bárdosi Jánossal, Igaz Máriával és másokkal⁶ – ígéretes településkutatóként lépett a néprajz mezejére.

A népi építészet tematikájába vágó első közleményeihez szintén a baranyai tájak kínálták a terepen kutatható, dokumentálható épületeket. Előbb a Mohácsi-szigeten fedezett fel olyan tanyaépületeket, amelyek túléltek az 1956. évi jeges árvizet, amiben a régi szállások, tanyák épületállományának túlnyomó többsége elpusztult. A térszínből kiemelkedő halmon települt tanya lakóháza, annak konyhai nyílt tűzhelye a Szlavóniában, az Ormánságban és Mecsek-Hegyalján is honos formával volt megegyező, azaz alacsony tűzpadka, mélyített tűzgödör, felette gerendáról lelógó lánc, azon függő bronz- vagy rézbogrács tartozott hozzá. A szobában álló csonkakúp alakú kemence minden bizonnyal Bácska, az Alföld irányából került a mohácsi parasztházba és onnan a szigeti tanyákra. Ezekről a tűzhelytípusokról a szerző használható tárgyrajzokat közöl. Tanulságos megállapításokat tesz a megfigyelt

⁴ FÜZES Endre 1956:82-83, 101.

⁵ TÁLASI István 1972:75.

⁶ BÁRTH János 1997:15; KÓSA László 2002:7.

faltechnikákról és azok koráról is. A pajta kb. 1,5 m magas, szellős, fonott fala, valamint az istálló sövényből készült kívül-belül vastagon tapasztott sárfala több évszázados technikát képvisel. A lakóház „verett” fala azonban csak a dunai védőgátak megépítését követően, a 19. század utolsó harmadában vált általánossá a Szigeten. (Az 1956-os árvíz nyomán a vert falú épületekből mutatóban is alig maradt.)⁷

Népi építészeti „mini” tájmonográfiának fogható fel Füzesnek a Mecsek-Hegyaljáról 1959-ben megjelent tanulmánya. Ennek bevezetője a kistáj történeti-néprajzi meghatározását, körvonalazását, jellemzését tartalmazza: „Péctől nyugatra, a Mecsek déli lejtőjén elterülő vidék. Lakói *Hegyaljának* nevezik, így különböztetik meg magukat a Mecsek gerincétől északra fekvő *Hegyháttól* és dél felé a szentlőrinci lapályon túl elterülő *Aljvidéktől*. A lejtőt észak-déli irányban völgyek szabdalják [...] amelyeknek a Mecsek felé eső végében ülnek a falvak: Cserkút, Kővágószöllős, Kővágótöttös, Bakonya és Boda [...] A vidék etnikailag is elkülönül a nagyobb táji környezettől. Lakói szintiszta magyarok, akik települési folytonosságukat [...] a 13-14. század óta őrzik {...}. A lakosság tehát magyar és katolikus, Néhány évtizeddel ezelőtt még csak egymás között házasodtak.”⁸ Ezeket a veretes mondatokat olvasva csak sajnálni lehet, hogy erről a falucsoportról, régi magyar népcsoportról máig sem készült egy néprajzi tájmonográfia, melynek építészeti fejezete lehetne Füzes Endre szóban forgó tanulmánya.

Megtudjuk belőle, hogy a faépítkezés e vidéken már a 18. század végén megszűnt, de a régi borpincéket a helyiek az 1950-es években még mindig *baranyás pince*, azaz ’boronából épített pince’ néven emlegették. A falusi lakóházak konyhájában szabad tűzhely állt alacsony sárpadkával, rajta *puplikával* (sütőharanggal), láncon függő bográccsal. Ezzel az Ormánságban és Szlavóniában megszokott tüzelővel a Mecsek-Hegyalja élesen elkülönült a Mecsek gerincétől északra fekvő Hegyhát konyhájától, lakóházától. Az Ormánsággal, az Aljvidékkel szemben elhatároló jegy volt a kályha és a kályhás szoba jóval korábbi elterjedése. Az elkülönülés jegyei között említendők a szőlőben épült pincék, a *baranyás*- és prэшázás borpincék, majd az 1880 után megjelent lakóház alatti pincék. Ez utóbbi megoldással új

⁷ FÜZES Endre 1958:187, 189, 196.

⁸ FÜZES Endre 1959:215.

háztípus jelent meg a Hegyalján. A falvak 1880-1910 közötti átépülésének folyamatát Füzes Endre úttörő módon, nagy alaposággal írta le és számos ábrával, fotóval illusztrálta. Egyenként elemezte az építőanyagok, a házformák, alaprajzok, méretek és az utcakép változásait. A falvak átépítését a polgárosodás gyors üteme, a borászat haszna alapozta meg, minthogy Mecsek-Hegyalján mindig is a szőlő- és borkészítés állt a paraszti gazdálkodás középpontjában.⁹

Tudományos munkásságának leginkább személyéhez kapcsolódó témakörével, a gabonátárolás módjaival, eszközállományával szintén pécsi éve alatt kezdett el foglalkozni. Bölcsészdoktori értekezését *Gabonátároló építmények a Kárpát-medencében* címen írta és védte meg az ELTE BTK Néprajzi Intézetében 1963-ban. Summája németül jelent meg 1972-ben a Balassa Iván által szerkesztett nemzetközi tanulmánykötetben (*Getreidebau in Ost- und Mitteleuropa*, pp. 583-619). A pécsi éveket követő, kissé hosszúra (16 évre) nyúlt minisztériumi-hivatalnok életszakaszának elején (1966-1969), Tálasi István TMB levelező aspiránsaként, ezt a tematikát bővítette, mélyítette el és dolgozta ki még alaposabban. Az 1964-1974 között eltelt évtizedben egymás után jelentek meg résztanulmányai a szántalpas hombárról, a gerendavázis gabonásról és a gabonás vermek kérdésköréről. Ezek a teljességre törő adatgyűjtéssel példát mutató, gondolatgazdagságukkal is kitűnő közlemények¹⁰ alkották a gerincét 1974-ben elkészült kandidátusi értekezésének, 1984-ben könyv alakban is megjelent monográfiájának. A kötet bevezetőjéből tudható, hogy a témát Tálasi István jelölte ki. Forrásanyaga döntően a szerző néprajzi adatgyűjtéséből, helyenként a Magyar Néprajzi Atlasz kérdőíveiből származik. A szerző maga is meglepődött azon, hogy a hagyományos gabonátárolás eszközkészletének olyan típusos darabjaira, mint a gabonáskas, a gabonáshordó, a gabonásrekeszték, a gabonászsák alig talált irodalmi és archív adatokat, ezért jószerével csak az „atlasz” és a saját adataira támaszkodhatott.¹¹

Itt kell megemlíteni, hogy Füzes Endre az MNA (Magyar Néprajzi Atlasz) kérdőíveinek egyik sokat gyűjtő munkatársa volt az 1960-as évek

⁹ FÜZES Endre 1959. 217, 236-237, 242-244.

¹⁰ SZILÁGYI Miklós 2009. 138.

¹¹ FÜZES Endre 1984. 12.

második felében. A vajdasági kutatópontok zömét Csalog Zsolttal együtt járták be a Magyar Tudományos Akadémia és a Jugoszláv Tudományos Akadémia között létező csereegyezmény lehetőségét kihasználva. Később mindketten részt vállaltak a kérdőíves adatok kiértékelésében, a Magyar Néprajzi Atlasz munkatérképeinek megszerkesztésében. Nem meglepő, hogy a gabonátárolás tárgyköréből megjelent térképek mindegyike (MNA II. album, 77-85. térkép) Füzes Endre munkája. Az MNA kiadásának évtizedes elakadása idején magára vállalta a térképeket adatokkal kiegészítő, értelmező és kommentáló tanulmányok koncepciójának, szerkezeti felépítésének tervezetét is. Kidolgozta hozzá néhány téma (a víznyerés és a kutak) mintacikkét, de a tervezet és a mintaszövegek megvitatására, elfogadására már nem volt mód. (Kevésen múlt, hogy az MNA nem jutott a *Baranya megyei néprajzi atlasz* sorsára. Füzes Endre abban is érintve volt/van!)

Visszatérve *A gabona tárolása a magyar parasztgazdaságokban* (Budapest, 1984) címen megjelent könyvéhez, meg kell állapítanunk, hogy az európai etnológiában egyedül álló mű, nem ismerünk hozzá hasonló tematikus monográfiát a gabonátárolás tárgyköréről valamely európai népességgel, népterülettel kapcsolatban. Štefan Mruskovič 1974-ben kiadta a szlovák múzeumokban őrzött gabonartartó edények leíró katalógusát, amelyben nem esik szó a tároló építményekről. A teljes tematikát átfogó művek hiánya megnehezítette az európai párhuzamok kutatását. A magyar tárgymonográfia eszköztörténeti, gazdaság- és társadalomtörténeti tanulságait hosszan lehetne sorolni. Füzes összehasonlító vizsgálatai valószínűsítették, hogy a szántalpas hombárok, a különböző szerkezetű gabonások vagy csak részben ilyen rendeltetésű építmények (pl. az őrségi *kástuk*, göcseji *kasték*) elődei a középkorig visszavezethetők. A központi magyar népterületen általánosan elterjedt gabonásvermek 16 - 38 q kapacitású Árpád kori emlékei és azoknak a szaltovo-majaki kultúrából ismert, honfoglalás előtti párhuzamai olyan méretű földművelésre, gabonatermesztésre engednek következtetni, ami ellentmond a 9-10. századi magyarság nomadizmusáról vallott egyoldalú nézeteknek. Füzes Endre részletesen bizonyította azt is, hogy a gabonatermesztés 18-19. századi növekedése, a hosszan tartó gabonakonjunktúra, a piacra termelés mintegy kikényszerítette a nagyobb tároló kapacitású építmények, technikák megjelenését. Ezek egyike - másika, így a boglyaformájú gabonás a Tisza

vidéken, aligha jelent meg a 18. századnál korábban. Ilyenformán a kör alaprajzú építmények régisége ellenére sem tekinthető archaikus jelenségnek, sokkal inkább régi formákra alapozó innovációnak, a belső fejlődés termékének. A majorsági, uradalmi granáriumok példáit követő paraszti magtárak terjedése a 17. század óta követhető. Sok gabonatermő vidéken a beltelek beépítését, sőt még a falvak utcaképét is megváltoztatta a 18-19. században.¹²

Mint könyvének egyik recenzense írta „Füzes szigorú kutatói fegyellemmel tartózkodik a nem megalapozott feltevésektől, nem erőlteti a távoli múltba való visszavezetést, ha az kellően nem adatolható.” Állításai azért meggyőzőek, mert széles körű néprajzi, történeti, nyelvészeti, régészeti anyagon végzett elemzésekre épülnek. Kritikusan szembeesíti az ellentmondó adatokat, hipotéziseket, kitapintja a különféle eszközcsoporthoz tartozó rendszereit, gazdag dokumentációval, köztük 12 jól adatolt néprajzi térképpel, teljességre törő filológiai apparátussal, szakirodalmi hivatkozásokkal bizonyítja téziseit.¹³

Füzes Endre népi építészettel kapcsolatos további publikációinak elemzésére most nincs terünk. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum vezetésének rá háruló gondja az 1986-1995 közötti években kevés időt hagyott számára, hogy kutatásait folytassa, feldolgozza, és eredményeit közzé tegye. Szakunk nagy vállalkozásában, a magyar népi műveltségről készülő nyolc kötetes összefoglalásban azonban az Ő vezetésével valósult meg a népünk építőkulturáját bemutató nagy fejezet. Neki köszönhetjük a szakértő szerzőkből álló munkacsoport megszervezését, instruálását, a sorozat *Életmód* címet viselő IV. kötete nagyobb hányadának szerkesztését, fotó- és ábraanyagának összeállítását. Még a technikai szerkesztésben is közreműködött a képanyag forgatókönyvének összeállításával. Ez a már-már veszni látszó kötet nem jöhetett volna létre Füzes Endre szakunkkal szembeni felelősségtudata, szervezőkészsége, pozitív szellemisége nélkül. A szerzőtársaival megírt *Építkezés* blokk táplálta a reményt, hogy a kötet mégis megvalósulhat. Ez animálta Csilléry Klára, Flórián Mária fejezeteinek megírását és adott lendületet a kötet minden munkatársának. Szerzőként ebben a blokkban *A népi építészeti emlékek védelme* témát dolgozta ki, ami nagyon szorosan

¹² Barabás Jenő 1985. 451-452; Varga Gyula 1997. 201-2002.

¹³ Barabás Jenő 1985. 451.

kapcsolódik a szentendrei skanzenhez. Az első nagy ívű hazai összefoglalása ennek az európai jelentőségű és a néprajz kutatástörténetén is messze túlmutató, fontos tematikának.¹⁴ A magyar néprajzi szintézisbe írott könyvfejezet egyik központi kérdése a szabadtéri néprajzi múzeumok objektumainak hitelesítése, amit 1998-ban a Magyar Néprajzi Társaság közgyűlésén még részletesebben kifejtett, miután átvette a Györffy István Emlékérmét. A kézikönyvben főként a történeti-néprajzi hitelesség, az építőanyagok és a szerkezetek, a berendezés, valamint a falukép – településmód hitelességének kérdéskörét elemezte. Közgyűlési előadásában a hitelesség tíz kritériumát tekintette át, olyanokat is, mint a korhúság (időmetszet), az építésmód technológiája, a méretek, a forma, a díszítés, a „mikrokörnyezet”.¹⁵

Füzes Endre néprajzi kutatásainak különálló fejezetét alkotják a népművészet, különösen a tárgyalkotó tevékenység és a népi iparművészet körébe tartozó tanulmányai. Szakmai pályafutása elején, 1958-ban tette közzé *A duda (gájda) készítése Mohácson* című leíró dolgozatát, amely mindmáig egyedülállóan részletes, alapos, hiteles megörökítése ennek a „mesterségnek”. Nagy érdeme, hogy aprólékosan ismerteti a duda hangolásának műveleteit, fogásait is. Például megtudhatjuk belőle, hogy „Játék közben is több ízben kellett hangolni a *gajdá*snek. A sípok, főleg a dallamsíp, gyakran elhangolódnak. Ezért Jancsics János, ha lakodalomba vagy multságba ment játszani, mindig vitt magával 5-6 dallamsípöt és ugyanannyi bőgősípöt”¹⁶ (helyi nevén *kontrasíp*). A *billegető* a duda szíve - lelke. Készítéséhez legalkalmasabb a juharfa, mert az keményebb, élesebb, szebb hangot ad, mint bármi más. Juharfa Mohács környékén alig van, ezért az utolsó mohácsi dudakészítő a Mecsekbe, a töttösi erdőbe szokott eljárni *billegető*nek való juharpálcákért. Kontrasípnak megfelel a helyben található bodza vagy a nádszál is. Erre a közleményre tehát nem érvényes az a megállapítás, miszerint népművészeti dolgozatai csupán „látenszen foglalják magukba a tárgykészítő, tárgydíszítő technikának és motívum-kombinációknak azt a fölényes ismeretét,

¹⁴ Füzes Endre 1997. 309-333.

¹⁵ Füzes Endre 1998. 473-475.

¹⁶ Füzes Endre 1958. 179, 186.

melyet a Népi Iparművészeti Tanács zsűrijében – immár évtizedek óta – csillogtatni szokott.”¹⁷

További népművészeti cikkeit sem a látencia, hanem a részletek „fölényes ismerete” jellemzi. Pécsi éveikhez kötődik a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményében őrzött és a népművészet körébe tartozó tárgycsoportok leíró, rendszerező és elemző bemutatása. A baranyai szaru sótartók, a fából faragott borotvatartók és a fa ivópoharak katalógusai egymást követő években (1960, 1961, 1962) jelentek meg. A borotvatartók katalógusa 60 tárgy leírását közli 11 fotóval és a zárok tíz típusát bemutató ábrákkal, típusrajzokkal kiegészítve. A cikkhez csatolt térképvázlat a tárgyak származási helyét tartalmazza. Világosan kirajzolódik rajta az Ormánság, ahonnan a borotvatokok többsége származik. Megtudjuk, hogy a tárgyak egyharmada évszámos, a dátumok az 1799 és 1893 közötti időből valók. Az évszámos tárgyak alapján állapította meg a Szerző, hogy a legkorábbi példányokat készítőik (minden bizonnyal pásztorok) vésett technikával és geometrikus mintákkal díszítették. 1852-től elkezdve jelentek meg a növényi és virágmotívumok, terjedt el a spanyolozásnak nevezett viasztechnika. Csupán 1872 után tűntek fel a karcolt, figurális ábrázolások. Füzes Endre itt is leszögezi, hogy a spanyolozás technikája történetileg megelőzte a karcolást (karclozást).¹⁸ Egyébiránt ezt a tézist már a pécsi múzeum szaru sótartóit bemutató közleményében is megfogalmazta. Markánsan véleményében cáfolta Manga János nézetét, miszerint a rajzos, ún. „karclozási” technika megelőzte a spanyolozást. Füzes Endre a tárgyaló népművészet nagy tekintélyű akkori szakértőinek – Domanovszky Györgynek és Manga Jánosnak – a vitájába kapcsolódott be. Domanovszkyval csupán abban volt vitája, hogy a két technika időben következő sorrendiségét nem lehet megmagyarázni. (Igaz, hogy Füzes sem magyarázta meg, de legalább egy lábjegyzetében megígérte! Tudományos munkásságát feltáró, elemző kutatásaimban sajnos nem tartok még ott, hogy biztosan tudnám, megtartotta-e ezt az ígéretét vagy sem.) Azt azonban megállapíthatom, hogy a pécsi múzeum 1960-ban 56 példányt számláló szaru sótartó kollekcióját is katalógushoz méltó alaposággal

¹⁷ Szilágyi Miklós 1992. 138-139.

¹⁸ Füzes Endre 1961. 154, 156.

vizsgálta, egyenként dokumentálta, illusztrálta és ezzel a dolgozatával is nagy szolgálatot tett a népi díszítőművészet további kutatásának.¹⁹

Tisztelt Hallgatóság! Előadásomban szándékosan kerültem a jubileumi köszöntők oldottabb stíluselemeit, maradtam meg a tudományos értekezés tárgyyszerűsége törekvő, olykor száraz modoránál. A tudomány komoly dolog és talán sikerült érzékeltetnem, hogy ünnepeltünk a tudományt komolyan vette. Ezért tudott kutatásaiban időt álló, komolyan kezelendő eredményekig eljutni.

IRODALOM

BARABÁS Jenő

1985 Füzes Endre: A gabona tárolása a magyar parasztgazdaságokban (ismertetés). *Ethnographia* XCVI. 451-462.

BÁRTH János

1997 Település. In: Magyar néprajz IV. Életmód (főszerk.: BALASSA Iván). 7-88. Budapest

BERECZKI Ibolya

2002 Füzes Endre irodalmi munkássága. *Ház és Ember* 15. 25-30. Szentendre

CSERI Miklós

2002 Füzes Endre és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum. *Ház és Ember* 15. 9-24. Szentendre

FLÓRIÁN Mária

2002 A hetvenéves Füzes Endre köszöntése. *Néprajzi Hírek* XXXI. 1-4. sz. 147. 148.

FÜZES Endre

1956 Adatok a mecseki megosztott településekhez. *JPMÉvk.* 82-103. Pécs

1957 A kender termesztése és feldolgozása Kovácsszénáján és Husztón. *JPMÉvk.* 70-89. Pécs

1958a Egy régi tanyaépület Mohács-szigeten. *JPMÉvk.* 187-196. Pécs

¹⁹ Füzes Endre 1960. 275-322.

- 1958b A duda (gájda) készítése Mohácson. JPMÉvk. 179-186. Pécs
- 1959 Népi építkezés Mecsek-Hegyalján. JPMÉvk. 215-247. Pécs
- 1960 A Janus Pannonius Múzeum szaru sótartói. JPMÉvk. 275-322.
Pécs
- 1961 A Janus Pannonius Múzeum borotvatartói. JPMÉvk. 139-158.
Pécs
- 1984 A gabona tárolása a magyar parasztgazdaságokban. Budapest
- 1997 A népi építészeti emlékek védelme. In: Magyar néprajz IV. Életmód (főszerk.: BALASSA Iván). 309-333. Budapest
- 1998 A hitelesség kérdése a szabadtéri néprajzi múzeumokban. Ethnographia 109. 471-475.

KÓSA László

- 2002 Füzes Endre hetvenéves. Ház és Ember 15. 7-8. Szentendre

SZILÁGYI Miklós

- 1992 Köszöntjük a 60 éves Füzes Endrét. Néprajzi Hírek XXI. 1-2. sz. 138-139. Másodközlés: SZILÁGYI Miklós: Művek és életművek múltó időben. Budapest 2009. 137-139.

TÁLASI István

- 1972 Adatok és szempontok a szálláskertes települések kutatásához. Ethnographia LXXXIII. 74-77.

VARGA Gyula

- 1997 Magyar néprajz IV. Életmód (főszerk.: BALASSA Iván). 199-204. Budapest